

Voin Milevski

*EKUMENSKI EKSPRESIVIZAM: FREGE-GIČOV PROBLEM
I ARGUMENT OTVORENOG PITANJA¹*

APSTRAKT: U ovom radu se razmatra pozicija ekumenskog ekspresivizma, tj. metaetičke teorije prema kojoj moralni sudovi istovremeno izražavaju subjektov sentiment (ne) odobravanja objekata, postupaka i praksi koje instanciraju određena svojstva, kao i subjektovo verovanje da ti objekti, postupci i prakse instanciraju pomenuta svojstva. Nakon detaljnog prikaza centralnih postavki ove filozofske pozicije, analiziraćemo koliko uspešno ona može da otkloni pretnju koju ispostavlja modifikovana varijanta argumenta otvorenog pitanja, kao i to da li može da reši čuveni Frege-Gičov problem, koji se opravdano smatra najozbiljnijom preprekom za usvajanje bilo kog oblika ekspresivizma. Zaključak ove analize je da nije opravdana tvrdnja da ekumenski ekspresivizam možemo smatrati pozicijom koja je superiorna u odnosu na ne-ekumenske oblike ekspresivističkih i kognitivističkih gledišta, što nije slučaj i sa ekumenskim kognitivizmom.

KLJUČNE REČI: Ekumenski ekspresivizam, argument otvorenog pitanja, Frege-Gičov problem, modus ponens

1. Uvod

Ekumenski ekspresivizam (u daljem toku rada EE) – koji svoju najprecizniju i najpotpuniju formulaciju dobija u nizu studija koje je u protekle dve decenije objavio Majkl Ridž (Michael Ridge 2006, 2007, 2009, 2014) – predstavlja „hibridnu“ metaetičku poziciju koja nastaje kao rezultat odbacivanja tradicionalne dihotomije, prema kojoj se gledišta o prirodi semantičke funkcije moralnih (i uopšte praktičnih normativnih) sudova dele na dve međusobno isključive grupe filozofskih teorija (Ridge 2006: 303).² U skladu sa prvom grupom teorija – poznatom kao metaetički kognitivizam

1 Ovaj rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta „Čovek i društvo u vreme krize“, koji finansira Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.

2 U toku ovog rada fokus će biti stavljen na *moralne* sudove, iako Ridž svoju ekumensku poziciju predlaže za sve oblike praktičnih normativnih sudova. Drugim rečima, ekumenski ekspresivizam pre treba posmatrati kao *metanormativnu* nego kao isključivo metaetičku poziciju.

– moralni sudovi izražavaju kognitivna ili verovanjima-nalikujuća psihološka stanja, na osnovu čega se ti sudovi mogu procenjivati kao istiniti ili lažni. Nasuprot tome, zastupnici druge grupe teorija – koje se najčešće nazivaju vrstama ekspresivizma – tvrde da moralni sudovi izražavaju nekognitivna ili željama-nalikujuća psihološka stanja, kojima, bar u slučaju klasičnih verzija ovih teorija, koje nalazimo u radovima Ejera (Ayer 1936), Stivenzona (Stevenson 1963), Hera (Hare 1952) i drugih, ne možemo da pripišemo istinosne uslove.

Odbacujući pomenutu pretpostavku o dihotomnoj podeli, filozofi koji zastupaju EE smatraju da moralni sudovi zapravo predstavljaju složene ili kompleksne celine, tj. celine čiji konstituenti spadaju u *obe* navedene klase psiholoških stanja. Drugim rečima, prema EE, moralni sud „Postupak *p* je ispravan“ u isti mah izražava (a) subjektov nekognitivni stav odobravanja postupaka koji instanciraju određeni skup svojstava i (b) subjektovo verovanje da postupak *p* instancira ta svojstva (vidi Ridge 2008: 55; vidi i Mogensen 2018: 666; Carr 2015: 442).³ Kako ističe Ridž, glavna prednost EE sastoji se u tome što kombinacija psiholoških stanja koja konstituišu neki moralni sud omogućava uspešno rešenje problema koji pred klasične ili nehibridne pozicije postavljaju nepremostive teškoće.

S jedne strane, već je pomenuto da kognitivisti veoma lako mogu da objasne intuitivnu pretpostavku prema kojoj rečenice koje sadrže moralni vokabular imaju istinosnu vrednost, iz čega sledi da na njih možemo da primenimo pravila logičkog zaključivanja. Ipak, oni ne mogu da objasne na koji način moralni sudovi uspostavljaju inherentnu ili nužnu vezu sa subjektovom motivacijom, imajući u vidu široko prihvaćeno shvatanje – koje svoje poreklo nalazi u Hjumovim (Hume) tezama o prirodi motivacije – prema kojem su verovanja i ostala kognitivna stanja motivaciono intertna, tj. reč je o stanjima koja bez pomoći nekog nekognitivnog stanja subjekta ne mogu da pokrenu na postupanje. Problem motivacione efikasnosti kognitivnih stanja je na najkoncizniji način izražen u okviru modifikovane varijante čuvenog problema otvorenog pitanja, kojim je Džordž Edvard Mur (G. E. Moore) u knjizi *Principi Etike* (1903) postavio temelje metaetike kao posebne oblasti istraživanja. S druge strane, zastupnici klasičnih i savremenijih oblika (ne-ekumenskog) ekspresivizma – poput Blekburna (Blackburn 1984, 1988) ili Gibarda (Gibbard 1990) – mogu veoma lako da objasne inherentno motivišući karakter moralnih rečenica, ali im ozbiljnu teškoću pravi pružanje uverljivog objašnjenja kako ove rečenice mogu da imaju uniformnu semantičku funkciju u tvrdećim i netvrdećim kontekstima. Pomenuta teškoća svoj

3 Ridž ostaje u okvirima tradicionalnog Hjumovskog shvatanja o prirodi ljudske psihologije, u okviru kojeg se insistira na jasnoj distinkciji između kognitivnih i nekognitivnih stanja. Shodno tome, iako tvrdi da su moralni sudovi *hibridna* psihološka stanja, sastavljena od kognitivne i nekognitivne komponente, Ridž odbacuje gledište prema kojem su ti sudovi stanja poput tzv. „željovanja“ (*besire*), koja istovremeno instanciraju reprezentacione karakteristike verovanja i motivišuće karakteristike želja (Ridge 2007: 53).

najprecizniji izraz dobija u okviru tzv. Frege-Gičovog problema (*Frege-Geach problem*), koji se još uvek smatra glavnom preprekom za usvajanje filozofskih pozicija koje spadaju u klasičnu ekspresivističku tradiciju u metaetici.

Detaljno artikulišući svoju varijantu EE, Ridž tvrdi da ova filozofska pozicije rešava ključne probleme sa kojim se suočavaju kognitivisti, kao i probleme koji po- gađaju zastupnike ekspresivizma, pružajući na taj način „najbolje od oba sveta“ (Ridge 2007), tj. najbolje od obe suprotstavljene strane tradicionalne dihotomije o prirodi semantičke uloge moralnih sudova. Iako postoje osnove za Ridžovu tvrdnju da ekumenske teorije imaju određene prednosti u odnosu na svoje neekumenske verzije, u ovom radu će biti predstavljeni neki od razloga koji nedvosmisleno navode na zaključak da je linija razgraničenja između ekumenskog ekspresivizma i ekumenskog kognitivizma u tolikoj meri tanka da gubi svoju upotrebnu vrednost.⁴ Pored toga, poka- zaće se da iako argument otvorenog pitanja za Ridža ne predstavlja naročiti problem – što uopšte ne iznenađuje, budući da je reč o ekspresivističkoj poziciji – dotle Frege- Gičov problem u okviru njegovog gledišta i dalje ostaje nerešen.

2. Ekumenski ekspresivizam i argument otvorenog pitanja

U svom izvornom obliku, Murov argument otvorenog pitanja je polazio od pretpo- stavke da svi predikati dobijaju svoje značenje time što referiraju na određena svojstva. U moralnoj sferi ovo znači da predikat „dobro“ mora da referira na određeno svojstvo kako bi imao značenje. Ipak, kako Mur pokazuje, bilo koja predložena definicija predi- kata „dobro“ u terminima nekog naturalističkog predikata *N* ostavlja pitanje „Da li je *X* koje je *N* zaista dobro?“ otvorenim, tj. pitanjem koje ima smisla postaviti i na koje se odgovor ne dobija na osnovu značenja izraza koji se u njemu pojavljuju, što ne bi smeo da bude slučaj ako bi predikat *N* i predikat „dobro“ *de facto* referirali na jedno isto svoj- stvo i u tom smislu predstavljaju analitički ekvivalentne ili sinonimne predikate.

Međutim, novija formulacija ovog argumenta – koju na osnovu uvida izloženih u obimnoj istorijskoj studiji Stivena Darvola (Stephen Darwall), Alana Gibarda i Pitera Rejltona (Peter Railton) (vidi, Darwall, Gibbard & Railton 1992), konstruiše Aleks Miler (Alex Miller 2003) – ima mnogo širu primenu od izvorne, budući da se više ne

4 Ekumenski kognitivizam (EK) predstavlja poziciju prema kojoj normativni sudovi izražavaju verovanja i sentimente, a bilo koji od tih sudova je istinit ako i samo ako je istinito i verovanje koje ga konstituiše. Nasuprot tome, prema ekumenskom ekspresivizmu normativni sudovi izražavaju verovanja i sentimente, ali se poriče da ovaj sud zagarantovano istinit ukoliko je izraženo verovanje istinito. Ridž ističe da pozicije sledećih autora predstavljaju varijante ekumenskog kognitivizma: Dreier 1990, Boisvert 2008, Tresan 2006, Millar 2005. Za razliku od ekumenskog kognitivizma, Ridž smatra da je ekumenska varijanta ekspresivizma uglavnom bila zanemarena među filozofima.

oslanja na pojam analitičke ekvivalencije, kao ni na pretpostavku referencijalne teorije značenja, već polazi od intuitivno uverljive teze o *inherentnoj praktičnosti* moralnih sudova, prema kojoj ovi sudovi instanciraju nužnu vezu sa motivacijom subjekta da postupi u skladu sa sudom koji donosi. Drugim rečima, ključna teza u ovoj novoj formulaciji argumenta otvorenog pitanja jeste teza motivacionog internalizma, prema kojoj je pojmovno nemoguće, bar pod uslovom *ceteris paribus*, da subjekt koji kompetentno vlada relevantnim moralnim vokabularom donese iskren moralni sud u prvom licu jednine – npr. „Ispravno je da izvršim postupak *p*“ – ali da u isto vreme nije ni najmanje motivisan (ili uopšte ne namerava) da postupi u skladu s tim sudom. Sledeći Milera, ovu tezu možemo da predstavimo na sledeći način:

[1] Postoji pojmovna ili unutrašnja veza između donošenja moralnog suda i motivacije da se, *ceteris paribus*, postupi u skladu sa tim sudom. (Miller 2003: 21)

Da pojasnimo, ovom tezom se tvrdi da, izuzev u slučaju nekog oblika slabosti volje ili nekog psihološkog poremećaja, sud da je neka vrsta postupanja moralno ispravna pojmovno povlači i subjektovu motivisanost da izvršava postupke tog tipa. Prema tome, Miler zaključuje, osoba bez psiholoških poremećaja, koja sudi da je neki tip postupanja za nju moralno ispravan, ali dosledno tvrdi da ne vidi razlog da izvršava postupke tog tipa, očigledno ne razume pojam moralne dobrote. Međutim, treba primetiti da je ova teza u direktnom sukobu sa sledećom intuitivnom pretpostavkom:

[2] Kompetentni govornici su uvereni da su u stanju da zamisle razborita (i inače psihološki zdrava) bića koja donose sud da je *N* (neko naturalističko svojstvo) instancirano, ali koja ne nalaze odgovarajući razlog ili motivaciju da postupi u skladu sa tim sudom. (Miller 2003: 21)

Na primer, kompetentni govornici su uvereni da mogu da zamisle osobu koja donosi sud da postupak *p* instancira naturalističko svojstvo *N* (*maksimizovanje sreće za sva bića na koja se p odnosi*), ali koja ni najmanje nije motivisana da postupi u skladu s tim sudom. Ovde treba naglasiti da se prikladna semantička funkcija suda „Postupak *p* instancira svojstvo *N*“ objašnjava po *kognitivističkom* modelu; tj. ovaj sud *iskazuje činjenicu* da *p* instancira svojstvo *N* i, kao takav, ima robusno određene istinosne uslove. Drugim rečima, istinit je ukoliko *p de facto* instancira *N*, a lažan ukoliko to nije slučaj). Imajući u vidu sukob između teze [1] i [2], prikažimo i ostatak Milerovog argumenta:

[3] Ako *ne postoji* pojmovna veza između suda da je *N* instancirano i motivacije da se deluje u skladu sa tim, razumno je očekivati da bi kompetentni i refleksivni govornici imali uverenje opisano u premisi [2].

- [4] Dakle, osim ako postoji neko drugo objašnjenje uverenja opisanog u [2], imamo pravo da zaključimo da *ne postoji* pojmovna veza između suda da je *N* instancirano i motivacije da se postupa u skladu sa tim sudom.
- [5] Dakle, osim ako postoji neko drugo objašnjenje uverenja opisanog u [2], imamo pravo da zaključimo da sud da je *N* instancirano nije vrsta *moralnog* suda (prema premisi [1]).
- [6] Dakle, osim ako postoji neko drugo objašnjenje uverenja opisanog u [2], imamo pravo da zaključimo da svojstvo moralne dobrote nije identično ni svodljivo na svojstvo *N* na osnovu pojmovne nužnosti. (vidi, Miller 2003: 21-22)

Sumirajući, možemo da kažemo da ova varijanta argumenta otvorenog pitanja ukazuje na činjenicu da je intrinzično svojstvo moralnih sudova to da motivišu subjekta na postupanje, što to nije slučaj sa sudovima o instancijaciji bilo kog naturalističkog svojstva *N*. Međutim, iako je u svom prvobitnom obliku argument otvorenog pitanja služio kao glavno sredstvo za osporavanje *naturalističkog* kognitivizma, njegova novija varijanta osporava i *nenaturalističke* varijante ove pozicije – poput one koju razvija Mur i, nešto kasnije, Dejvid Ros (David Ross 1930, 1939) – budući da gornju formalizaciju možemo bez teškoće da izmenimo tako da se umesto naturalističkog svojstva *N* odnosi na neko *nenaturalističko* svojstvo *Q*. Drugim rečima, *nenaturalistički* kognitivisti su suočeni sa istovetnim teškoćama kao *naturalistički* kognitivisti u pogledu toga kako objasniti internu ili nužnu vezu između moralnih sudova i subjektive motivacije. Svesni ogromne težine prigovora koji argument otvorenog pitanja ispostavlja pred kognitivističku analizu semantičke funkcije moralnih sudova, veliki broj autora je u potpunosti odbacio ovo shvatanje i odlučio se za neki oblik ekspresivizma, budući da se smatralo da upravo takva interpretacija moralnog diskursa uspeva ne samo da izbegne argument otvorenog pitanja, već i da pokaže zašto do tog problema uopšte dolazi (vidi, Sayre McCord 2006).

Iako prvobitne verzije ekspresivizma odbacuju zamisao prema kojoj moralne rečenice imaju istinosne vrednosti,⁵ neki kasniji ekspresivisti su nastojali da pronađu način da te rečenice i dalje smisljeno nazivaju istinitim ili lažnim, a najbolji put za to su videli u deflacionističkom shvatanju istine, prema kojem terminima „istina“ i „laž“ uopšte ne označavaju neko svojstvo. Imajući u vidu sve teškoće sa kojima je suočeno deflacionističko shvatanje istine, Ridžova varijanta EE zadržava mogućnost procene moralnih sudova u terminima istine i laži na osnovu toga što je reč o sudovima koji, pored nekognitivne komponente, izražavaju i kognitivnu. Kako bi postigao da njegova pozicija sačuva svoj prepoznatljivi ekspresivistički karakter, Ridž naglašava da istinosna vrednost moralnih sudova u okviru EE nije semantički određena ili zagarantovana semantičkom vrednošću verovanja koja ti sudovi izražavaju. Drugim rečima, on smatra da

5 Usled toga što je reč o danas prevaziđenim pozicijama, Ridž prvobitne varijante ekspresivizma naziva „pećinskim“ oblicima ekspresivizma (*cave man eXpressivism*) (Ridge 2007: 59).

istinitost bilo koje kognitivne reprezentacije logički ili semantički ne povlači istinitost bilo kog subjektovog moralnog suda. Sledeće mesto o tome najbolje svedoči:

[Č]ak i ako normativne rečenice izražavaju verovanja, kako tvrdi ekumenski ekspresivista, one *ne izražavaju* verovanja koja garantuju istinitost te rečenice ukoliko je verovanje istinito. To znači da bilo koja reprezentacija sveta kao nečeg određenog *ne povlači* bilo koji određeni normativni stav. (Ridge 2007: 54-55, moj kurziv)

Iako prema EE moralni sud, pored subjektovog nekognitivnog sentimenta (ne) odobravanja, izražava i subjektovo verovanje, to verovanje *zasnovano* je na njegovim ličnim stavovima i predstavlja „*funkciju* subjektivih idiosinkratičnih pro-stavova, pre nego vice versa“ (Ridge 2006: 309). Tačnije, ono što oblikuje ta verovanja jesu individualne preferencije i stavovi koji se mogu razlikovati od osobe do osobe. Nakon ovih preliminarnih objašnjenja Ridžove varijante EE, pogledajmo na koji način ova pozicija može da izađe na kraj sa modifikovanim argumentom otvorenog pitanja. Ridžov EE je najbolje objasniti pomoću osnovne teze, koju Ridž često naziva i „vanila“ verzijom (*Plain Vanilla*):

Normativne rečenice izražavaju (a) govornikovo odobravanje [neodobravanje] prema postupcima uopšte, ukoliko oni imaju određeno svojstvo, i (b) verovanje koje se anaforski odnosi na to svojstvo (ono zbog kojeg govornik [ne] odobrava postupke). (Ridge 2007: 55)

Imajući u vidu ovo objašnjenje, moralni sud

(i) „Ubistvo je neispravno“

možemo da reinterpreтираmo kao:

(ii) [(Verovanje da ubistvo ima svojstvo X) & (B!(postupci koji imaju svojstvo X))]⁶

Teza (ii) predstavlja prevođenje moralnog suda „Ubistvo je neispravno“ na terminologiju EE, prema kojoj se jasnije vidi da je reč o sudu koji je sastavljen od (a) subjektovog opšteg nekognitivnog sentimenta neodobravanja (B!) onih postupaka koji instanciraju određeno svojstvo X i (b) subjektovog verovanja da čin ubistva instancira svojstvo X . Ridž želi da ostavi potpuno slobodnom i neodređenom činjenicu o tome prema kom konkretnom svojstvu će subjekt imati opšti sentiment B!(X). Na taj način, inferencijalna i semantička svojstva moralnih sudova nisu unapred ukalupljena (Ridge 2007: 55; vidi i Miller & Surgener 2019: 12). Drugim rečima, potpuno je moguće i, u okviru pozicije

6 Ovo je modifikovana formulacija pozicija EE koju u svom nedavno objavljenom radu predstavljaju Aleks Miler i Kirk Surđener (Alex Miller & Kirk Surgener 2019: 14).

EE, sasvim legitimno da utilitaristički orijentisan subjekt svojstvo X shvati kao „ono što ugrožava i umanjuje interese svih na koje se neki postupak tiče“ ili „ono što maksimizuje nesreću“, dok će neki drugi subjekt svojstvo X shvatiti kao „ono što je suprotno božanskoj volji“. Ako kao primer uzmemo subjekta koji svojstvo X određuje u utilitarističkim terminima, onda (ii) možemo da reinterpretiramo ovako:

(iii) [(Verovanje da ubistvo maksimizuje nesreću) & (B! (postupci koji povećavaju stepen nesreće))]

Kako Miler i Surdžener primećuju, da bi verovanje da ubistvo maksimizuje nesreću i opšti sentiment B!(postupci koji povećavaju nesreću) mogli da zajedno konstituišu neki moralni sud, oni moraju da budu povezani na neki način, tj. možemo da pretpostavimo da bi u okviru subjektive psihološke ekonomije ova stanja morala moći da stupe u neki oblik interakcije (vidi, Miller & Surgener 2019: 14). Ali ako prihvatimo da su ova stanja povezana pomoću neke relacije R, onda složena (hibridna) psihološka stanja koja su izražena u (iii) možemo da predstavimo na sledeći način:

(iv) R[(Verovanje da ubistvo maksimizuje nesreću) & (B!(postupci koji povećavaju stepen nesreće))]

Dakle, na osnovu (iv) vidimo da subjekt ima složeno psihološko stanje koje se sastoji u verovanju da ubistvo maksimizuje nesreću, kao i da ovo verovanje stoji u relaciji R prema opštem sentimentu B!(postupci koji maksimizuju nesreću). Ipak, ovim priroda relacije R – a time i prirode moralnih sudova – nije u potpunosti razjašnjena. Setimo se, kako bi očuvao distinkciju između svoje ekspresivističke pozicije i ekumeniskog kognitivizma, Ridž insistira na tome da istinitost moralnog suda u okviru EE *nije* semantički garantovana istinitošću kognitivnog elementa – tj. verovanja – koje taj sud izražava (Ridge 2007: 55). To znači da za bilo koje moralno verovanje V , subjekt može da ima V i to verovanje može da bude istinito ali da iz njegove istinitosti ne sledi istinitost bilo kog subjektivog moralnog suda. Pored toga, on ističe da prilikom procene subjektivog moralnog suda u obzir treba uzeti ne samo svaku od njegovih sastavnih komponenti – i.e. verovanje i opšti sentiment B!(X) – već *kombinaciju* ovog sentimenta i relevantnog verovanja, koja nastaje pomoću relacije R (vidi, Ridge 2014: 152).

Konačno, Ridž usvaja tradicionalno hjumovsko shvatanje o *odvojivosti*, prema kojem bilo koja relacija između verovanja i želje ili želji-nalikujućeg stava ne može biti nužnog već samo *kontingentnog* karaktera, što ima za posledicu da u slučaju bilo koje kombinacije verovanja i sentimenta B!(X), možemo bez ikakve protivrečnosti da zamislimo okolnosti u kojima bi subjekt imao sentiment B!(X), ali ne i odgovarajuće verovanje „ ϕ je X “ (vidi, Ridge 2007: 53). Ali ako je tako, onda se čini da Ridžov EE ne uspeva da otkloni prigovor postavljen modifikovanom verzijom argumenta otvorenog pitanja. Kako bi to postalo jasnije, razmotrimo kakav zaključak dobijamo kada

ovaj argument reinterpretiliramo u skladu sa tezama EE. Prva premisa bi se mogla preformulisati kao:

[7] Postoji pojmovna ili unutrašnja veza, s jedne strane, između subjektovog suda „R[(Verovanje da ubistvo maksimizuje nesreću) & (B!(postupci koji povećavaju stepen nesreće))]“ i, s druge strane, subjektove motivacije da postupa u skladu sa tim sudom, ukoliko je subjekt praktično racionalan.

Na ovom mestu navesti dva važna pojašnjenja. Prvo, formulacija [7] predstavlja rezultat direktnog prevođenja Ridžovog shvatanja prirode moralnog suda na terminologiju EE. Drugo, ova formulacija je u potpunom skladu sa njegovim internalističkim shvatanjem – tzv. „Zlatokosim internalizmom“ (*Goldilocks internalism*) – prema kojem postoji nužna *de re* veze između moralnog suda i odgovarajuće motivacije da se postupa u skladu s tim sudom, osim u slučajevima u kojima je subjekt pod uticajem nekog oblika praktične iracionalnosti, čime je zadržan karakter internalizma iz premise [1] u prvobitnoj formulaciji (vidi, Ridge 2015).

Imajući u vidu gore navedeno objašnjenje prirode relacije R, premisu [7] možemo da razjasnimo na sledeći način: ako subjekt donese sud M – prema kojem su njegovo verovanje da ubistvo maksimizuje nesreću i njegov opšti sentiment neodobravanja prema postupcima koji maksimizuju nesreću povezani putem relacije R, a koja ta psihološka stanja povezuje *kontingentno* – subjekt će, na osnovu pojmovne *nužnosti*, biti motivisan da postupa u skladu s tim sudom, osim u slučaju da je pod uticajem nekog oblika praktične iracionalnosti. Po svemu sudeći, Ridž bi bez ikakvog prigovora prihvatio premisu [7], kao tezu koja se savršeno uklapa u njegovu varijantu EE, kao i u tezu Zlatokosog internalizma. Razmotrimo sad sledeću premisu:

[8] Kompetentni govornici su uvereni da su u stanju da zamisle razborite (i inače psihološki zdrave) subjekte, koji nisu pod uticajem nikakvog oblika praktične iracionalnosti, a koji donose sud „R[(Verovanje da ubistvo maksimizuje nesreću) & (B!(postupci koji povećavaju stepen nesreće))]“, ali koji ne nalaze odgovarajući razlog ili motivaciju da postupaju u skladu sa tim sudom.⁷

Ukoliko iz centralnih teza EE uspemo da izvedemo zaključak da je premisa [8] lažna, osporili smo modifikovani argument otvorenog pitanja. Pogledajmo da li je to moguće učiniti. Pre svega, [8] predstavlja ispravan prevod premise [2] na terminologiju pozicije EE. Ipak, ovde se postavlja pitanje o prihvatljivosti iskaza [8]; naime, da li je iskaz [8] jednako uverljiv kao iskaz [2]? Iz [8] proizlazi da kompetentni

7 Opisujući implikacije argumenta otvorenog pitanja, Ridž i sam koristi formulaciju u kojoj se direktno oslanja na jezičke intuicije kompetentnih govornika, kao i na njihovu sposobnost da zamisle slučaj subjekta kojeg ni najmanje ne motiviše njegov moralni sud (Ridge 2007: 54).

govornici mogu da zamisle praktično racionalne individue koje donose sud M – prema kojem su njegovo verovanje da ubistvo maksimizuje nesreću i njegov opšti sentiment neodobravanja prema postupcima koji maksimizuju nesreću povezani putem relacije R, koja ih povezuje na *kontingentan* način – ali koji ni najmanje nisu motivisani da postupaju u skladu sa sudom M. Ovo uverenje kompetentnih govornika je opravdano kontingentnim karakterom relacije R, ali i zamislivom mogućnošću da subjekt ima sentiment neodobravanja prema nekoj klasi postupaka koji ga ne uopšte motiviše, ne čineći ga pri tom praktično iracionalnom individuum.

Kako bi osporio ispravnost ovog uverenja, Ridž mora da tvrdi postojanje *nužne* veze između komponente $B!(X)$ moralnog suda M i subjektive motivacije da izbegava postupke za koje, pored toga, veruje da imaju svojstvo X . Zapravo, Ridž bi tvrdio upravo ovo, budući da usvaja gledište prema kojem je sentiment $B!(X)$ zapravo isto što i dejidsonovski pozitivni ili negativni stav, pri čemu je reč o psihološkim stanjima koja su shvaćeni kao *inherentno motivišuća*.⁸ No, treba imati u vidu da psihološko stanje $B!(X)$ nije jedini konstituent moralnog suda. Prema tome, kako bi teza EE sačuvala svoj karakteristično ekumenski karakter, jasno je da šta god tvrdili za neki moralni sud, to mora da važi za taj sud isključivo kada ga posmatramo *u celosti*, a ne samo kada izolovano analiziramo njegove pojedinačne komponente.

Imajući ovo u vidu, čini se da je teza EE suočena sa izvesnim problemom. Naime, nužnost veze između moralnog suda i odgovarajuće motivacije ne može da proizađe ni iz jedne pojedinačne komponente moralnog suda, nego tek iz celovitog moralnog suda. Ali budući da ove komponente čine moralni sud zahvaljujući relaciji R koja ih povezuje *kontingentno*, a ne nužno, nije jasno odakle se izvodi i na osnovu čega se brani znatno jača modalna tvrdnja, prema kojoj je taj sud *nužno* praćen odgovarajućom motivacijom. Drugim rečima, bar za sada izgleda kao da u okviru EE nužnost koja je navedena u [7] nastaje *ex nihilo*.

U Ridžovim tezama možemo da nađemo rešenje ovog problema, iako, bar koliko mi je poznato, nikada na taj problem nije eksplicitno odgovorio na način koji ću ovde pokušati da predstavim. Naime, on može da objasni izostanak relevantne motivacije kod subjekata koji veruju da ubistvo maksimizuje nesreću i u isto vreme imaju opšti stav neodobravanja postupaka koji maksimizuju nesreću kao indikator praktične iracionalnosti tih subjekata. Drugim rečima, može da tvrdi da se donošenje moralnog suda sastoji u povezivanju ova dva psihološka stanja subjekta pomoću relacije R. Povezanost između tih stanja je u okviru subjektive psihologije kontingentnog karaktera, ali samo *pre nego* što putem relacije R postanu uparena u jedan složeni moralni

8 Da Ridž kojim slučajem zastupa ne-ekumensku varijantu ekspresivizma, prema kojoj je moralni sud izjednačen sa stavom $B!(X)$, ili nekim drugim sličnim pro-stavom, ništa više ne bismo morali da uzimamo u obzir, čime bi uverenje kompetentnih govornika u premisi (8) bilo potpuno osporeno. Ipak, to nije slučaj.

sud, kao i da nakon formiranja moralnog suda čine svojevrсно kompleksno psihološko stanje koje je takvo da instancira nužnu vezu sa motivacijom subjekta da postupa u skladu sa tim sudom; tačnije, nužnu vezu koja može da bude poništena jedino u slučaju da je subjekt pod uticajem nekog oblika praktične iracionalnosti. Ovaj manevar ne utiče na modalni karakter relacije R, kao ni na kontingentni odnos između subjektovog verovanja i opšteg sentimenta $B!(X)$, koji zajedno konstituišu neki moralni sud, ali – posredstvom pojma praktične iracionalnosti – zadržava internalističku pretpostavku o nužnoj povezanosti moralnog suda (shvaćenog kao kompleksno psihološko stanje) sa subjektovom motivacijom da postupa u skladu sa tim sudom.

Ukratko, ne postoji nikakva nužna veza između bilo kog subjektovog verovanja i bilo kog njegovog sentimenta $B!(X)$ ili $H!(X)$, koja bi ga logički, semantički ili psihološki primorala da ukombinuje neko verovanje i sentiment u određeni moralni sud; naprosto, veza između tih *nezavisnih psiholoških egzistencija* – da upotrebimo poznatu Hjumovu frazu – uvek je kontingentne prirode. Ipak, kada na osnovu razmatranja svih okolnosti, ranije usvojenih standarda i relevantnih činjenica subjekt ukombinuje određeno verovanje sa određenim sentimentom i donese moralni sud, time je stvoren složeni psihološki entitet koji, zahvaljujući kombinaciji svojih kognitivnih i nekognitivnih komponenti, konstituiše nužnu vezu sa subjektovom motivacijom da postupa u skladu sa sadržajem tog suda; ako je reč o sudu koji nastaje kao kombinacija sentimenta $B!(X)$ i verovanja da postupak p ima svojstvo X , taj sud *nužno* motiviše subjekta da izbegava činjenje postupka p .

U okviru ovakvog internalističkog rešenja, ostavljena je mogućnost izostanka odgovarajuće motivacije nakon donošenja moralnog suda, ali se takvi slučajevi interpretiraju kao očigledni indikator praktične iracionalnosti subjekta i to prema standardima koje on sam usvaja i promovise svojim moralnim sudom. Naime, ako je jedna od komponenti moralnog suda subjektov opšti sentiment odobravanja ili neodobravanja postupaka koji instanciraju svojstvo X – i.e. sentiment $B!(X)$ ili $H!(X)$ – ako pored toga subjekt veruje da određeni postupak p instancira ovo svojstvo, i ako su ovi sentimente shvaćeni kao inherentno motivišuća psihološka stanja, onda subjekt koji donosi moralni sud oblika „ $R[(\text{Verovanje da postupak } p \text{ instancira svojstvo } X) \ \& \ (B!(\text{postupci koji instanciraju svojstvo } X))]$ “ ali istovremeno tvrdi da nije čak ni najmanje motivisan da se uzdrži od činjenja postupka p , tom tvrdnjom eksplicitno poništava sadržaj *oba* konstituenta svog praktičnog (moralnog) suda, a to je očigledna manifestacija praktične iracionalnosti.

Da sumiramo, analiza koju smo sproveli do sada pokazuje da Ridžova pozicija EE uspešno osporava premisu [8], a time ujedno imunizuje tu poziciju od modifikovane varijante argumenta otvorenog pitanja. Kao dodatak, u ovom poglavlju smo takođe videli na koji način Ridž može da uklopi svoju poziciju Zlatokosog internalizma – kao oblika disjunktivnog ili poništivog (racionalističkog) internalizma – sa osnovnim tezama EE. Uprkos ovoj pobedi Ridžove ekspresivističke pozicije, u četvrtom odeljku

rada ćemo ispitati da li njeno postizanje dolazi sa previsokom cenom; tačnije, cenom koju Ridž ne sme sebi da priušti, ukoliko želi da sačuva jasno razgraničenje između svoje pozicije i ekumenskog kognitivizma (EK).

3. Ekumenski ekspresivizam i Frege-Gičov problem

Kako Miler i Surdžener tvrde, Ridžova varijanta EE ne uspeva da reši Frege-Gičov problem na zadovoljavajuć i uverljiv način, ističući da glavni razlog za ovaj neuspeh treba tražiti u činjenici da ova filozofska pozicija ne može da izbegne ekvivokaciju koja se javlja prilikom doslednog prevođenja sadržaja moralnih sudova na složena psihološka stanja, koja subjekti izražavaju prilikom donošenja i izricanja tih sudova u tvrdećim i netvrdećim kontekstima. Kako bismo videli da li je argument koji iznose Miler i Surdžener uverljiv, razmotrimo ga na primeru sledećeg modus ponensa:

[1] Ubistvo je neispravno

[2] Ako je ubistvo neispravno, onda je navođenje Pitera na izvršenje ubistva neispravno

[3] Dakle, navođenje Pitera na izvršenje ubistva je neispravno

Kao što smo uradili u prethodnom odeljku, razmotrimo detaljnije kako ovaj modus ponens izgleda kada se prevede na teze Ridžove pozicije. Miler i Surdžener nude sledeću formulaciju (Miller & Surgener 2019: 14):

[1'] R[Verovanje da ubistvo maksimizuje nesreću, & B!(postupci koji povećavaju stepen nesreće)]

Drugim rečima, subjekt ima složeno psihološko stanje koje se sastoji u verovanju da ubistvo maksimizuje nesreću, a ovo verovanje stoji u relaciji R prema opštem sentimentu B!(postupci koji maksimizuju nesreću).

[2'] R[Verovanje da ako ubistvo maksimizuje nesreću, onda navođenje Pitera na izvršenje ubistva maksimizuje nesreću, & B!(postupci koji povećavaju stepen nesreće)]

Odnosno, subjekt ima složeno psihološko stanje koje se sastoji u verovanju da ako ubistvo maksimizuje nesreću, onda navođenje Pitera na ubistvo maksimizuje nesreću, a ovo verovanje stoji u relaciji R prema opštem sentimentu B!(postupci koji maksimizuju nesreću).

[3'] R[Verovanje da navođenje Pitera na izvršenje ubistva ne maksimizuje nesreću, & B!(postupci koji povećavaju stepen nesreće)]

Tačnije, subjekt ima složeno psihološko stanje koje se sastoji u verovanju da navođenje Pitera na ubistvo ne maksimizuje nesreću i ovo verovanje stoji u relaciji R prema opštem sentimentu B!(postupci koji maksimizuju nesreću).

Miler i Surdžener skreću pažnju na činjenicu da se u okviru prihvatljivog rešenja Frege-Gičovog problema, jedno isto psihološko stanje „B!(ubistvo)“ mora javljati u istovetnom obliku kako u prvoj premisi (u kojoj se tvrdi), kao i u drugoj premisi (u kojoj se pojavljuje kao antecedens). Kako oni primećuju, ovo uopšte nije slučaj u Ridžovom rešenju. Iz tog razloga ovi autori ističu da psihološko stanje iz [1'] nije deo složenog psihološkog stanja koje se javlja u premisi [2'], što znači da Ridž ne uspeva da izbegne problem ekvivokacije.

Ukoliko je njihov prigovor na mestu, Ridžov ekumenski ekspresivizam ne može da se smatra uspešnim rešenjem Frege-Gičovog problema, što je jedan od glavnih razloga da mu pripšemo superiornost u odnosu na ostale ne-ekumenske varijante ekspresivizma. Kako bismo utvrdili da li je to zaista slučaj, razmotrimo još jedan od načina na koji se gore navedeni moralni modus ponens može prevesti na terminologiju EE. U pogledu prve premise nema nikakvih zamerki; ona predstavlja dosledno prevođenje moralnog suda „Ubistvo je moralno neispravno“ na teze Ridžove pozicije i glasi:

[4'] R[Verovanje da ubistvo maksimizuje nesreću, B! (postupci koji povećavaju stepen nesreće)]

Međutim, formulacija druge premise je mnogo složenija nego što je smatraju Miler i Surdžener, budući da i antecedens i konsekvens predstavljaju samostalne moralne sudove, koji su u skladu s Ridžovim tezama EE i sami složena psihološka stanja, sastavljena od verovanja i opšteg sentimenta oblika B!(X). Prema tome, ispravna formulacija ove premise treba da bude:

[5'] R[Verovanje da ako [R(Verovanje da ubistvo maksimizuje nesreću, & B!(postupci koji povećavaju stepen nesreće))], onda [R(Verovanje da navođenje Pitera na ubistvo maksimizuje nesreću, & B!(postupci koji povećavaju stepen nesreće))], & B!(postupci koji povećavaju stepen nesreće))]

U prevodu, subjektov moralni sud „Ako je ubistvo (moralno) neispravno, onda je navođenje Pitera na ubistvo (moralno) neispravno“ jeste složeno psihološko stanje, čiji jedan konstituent je subjektovo verovanje da *ako usvoji moralni sud* „Ubistvo je moralno neispravno“, *onda je primoran da usvoji i moralni sud* „Navođenje Pitera na ubistvo je moralno neispravno“, dok je drugi konstituent opšti sentiment neodobravanja postupaka koji povećavaju stepen nesreće u svetu – tj. sentiment B!(postupci koji povećavaju stepen nesreće) – koji se u nepromenjenom obliku javlja i u okviru moralnog suda koji je izražen antecedensom i u okviru moralnog suda koji je izražen konsekvensom.

Uprkos svojoj očiglednoj kompleksnosti, prikazano prevođenje moralnog modus ponensa na terminologiju Ridžove varijante EE omogućava da se stekne jasniji uvid u način na koji se pristupa rešavanju Frege-Gičovog problema ukoliko prihvatimo centralne postavke ove filozofske pozicije o prirodi moralnih sudova. Međutim, konačni ishod ovog prevođenja na terminologiju EE uopšte nije pozitivan. Naime, Ridž i dalje ne može da otkloni ključni prigovor, prema kojem dok subjekt u tvrđem kontekstu – tj. izričući ili pristajući na premisu [4'] – pored određenog verovanja ima i sentiment B!(postupci koji povećavaju stepen nesreće), dotle je prilikom izricanja ili pristajanja na premisu [5'], taj sentiment je samo *pretpostavljen*. Drugim rečima, subjekt koji nema ovaj sentiment kada je reč o premisi [4'], uopšte ne donosi autentični ili *bona fide* moralni sud, dok to uopšte nije slučaj kod premise [5']: subjekt može da izriče ili pristane na ovu premisu čak i ako uopšte nema pomenuti sentiment, ali će ta premisa i u tom slučaju zadržati isti smisao. Iz toga nedvosmisleno sledi da moralni sud u tvrđem i netvrđem kontekstima uopšte nema istu semantičku funkciju, što za posledicu ima to da se u premisama [4'] i [5'] javlja problem ekvivokacije. A budući da se isti problem javlja i u slučaju ne-ekumenskih oblika ekspresivizma, možemo da zaključimo da Ridžova pozicija EE predstavlja samo preterano komplikovan način da se dođe do istog, u suštini *nepovoljnog*, rezultata u pogledu rešenja Frege-Gičovog problema. Ukratko, bar kada je u pitanju rešenje ovog problema, Ridžova pozicija ne pruža dovoljno dobre rezultate da bismo je smatrali superiornijom filozofskom teorijom u odnosu na ne-ekumenske varijante ekspresivizma.

4. Ekumenski ekspresivizam i ekumenski kognitivizam: očuvanje distinkcije

U drugom poglavlju smo razmotrili tezu da moralni sud, zahvaljujući kombinaciji svojih kognitivnih i nekognitivnih komponenti, konstituiše nužnu vezu sa subjektivom motivacijom da postupa u skladu sa sadržajem tog suda; ako je reč o sudu koji nastaje kao kombinacija sentimenta $B!(X)$ i verovanja da postupak p ima svojstvo X , taj sud *nužno* motiviše subjekta da izbegava činjenje postupka p . U ovom odeljku ćemo videti da navedena teza može da nam pruži osnov da osporimo Ridžov stav prema kojem nijedna kognitivna reprezentacija logički ili semantički *ne garantuje* istinitost bilo kog subjektivog moralnog suda, budući da je moguće tvrditi da nakon što je subjektivno verovanje da određeni postupak p instancira svojstvo X upareno sa stavom $B!(X)$ u jedinstven moralni sud, taj sud (kao celina) *nužno* stiće istinosnu vrednost verovanja koje izražava. Drugim rečima, moguće je protumačiti Ridžov stav na takav način da isključuje mogućnost da verovanje unapred logički ili semantički primora ili prinudi subjekta da zauzme određeni moralni stav prema nekom postupku ili praksi, ali da nakon što je subjekt već zauzeo određeni moralni stav i formirao moralni sud, tada njegov sud (kao celina) nužno ima istinosnu vrednost koju ima i

verovanje izraženo tim sudom. Ali ako je tako, onda to znači da Ridžov ekumenski ekspresivizam zapravo neprimetno prelazi u ekumenski kognitivizam.

Ovaj problem se manifestuje najjasnije u činjenici da bi bilo koji subjekt koji se obavezuje na stav $B!(X)$ i na verovanje da postupak p instancira svojstvo X – što u okviru pozicije EE znači isto što i da je postupak p neispravan – ali koji tvrdi da *nije tačno* da je postupak p neispravan, tom svojom tvrdnjom manifestuje pojmovnu konfuziju. Ova konfuzija, međutim, nije slična apsurdnosti do koje dolazi usled kršenja konverzacione implikature, kao u slučaju murovskog paradoksa. Naime, manifestacija pojmovne konfuzije u slučaju subjekta koji usvaja stav neodobravanja $B!(X)$ i veruje da postupak p instancira svojstvo X , ali koji istovremeno tvrdi da postupak p nije neispravan sugerise da ili moramo da tvrdimo da Ridžovo objašnjenje prirode moralnih sudova ipak nije adekvatno ili moramo da tvrdimo da je reč o subjektu čiji skup verovanja je nekonzistentan.

Ipak, iako gledište iz kojeg sledi ovaj stav deli skoro sve teorijske pretpostavke kao Ridžova varijanta EE, ono se od te pozicije razlikuje u pogledu svoje suštinske karakteristike, budući da dopušta da istinitost verovanja izraženog moralnim sudom *semantički garantuje* istinitost tog suda. To je, međutim, EK, a ne EE. Ovde nije od naročitog značaja to da li Ridž može da pronađe način da izbegne ovaj zaključak. Mnogo je važnije naglasiti to da sve filozofske probleme koje rešava EE, rešava i prikazana varijanta EK i to na praktično istovetan način i sa istim stepenom efikasnosti. Štaviše, budući da se u okviru EK istinsosna vrednost izraženog verovanja prenosi i na ceo moralni sud, za ovu poziciju se Frege-Gičov problem ne bi ni javljao. Značaj ovog uvida treba dovesti u vezu sa činjenicom da Ridž više puta emfatički ističe da je njegova pozicija superiorna u odnosu na sve ne-ekumenske verzije metaetičkih teorija; kako ekspresivističkih tako i kognitivističkih. Ipak, nasuprot Ridžovim filozofskim aspiracijama, razmatranja koja su izložena u ovom radu predstavljaju razloge na osnovu kojih se takav stav može dovesti u sumnju.

U tom smislu, možemo da zaključimo da odustajanje od tradicionalne dihotomne podele na kognitivizam i ekspresivizam omogućava formulisanje ekspresivističke pozicije koja uspešno izbegava argument otvorenog pitanja – kao što to čine i sve ostale (ne-ekumenske) ekspresivističke pozicije – iako je i dalje suočena sa problemom na koji je još šezdesetih godina prošlog veka ukazao Piter Gič. Svakako, treba ostaviti otvorenom mogućnost da se u nekoj ekumenskoj metaetičkoj poziciji pronađe način za rešenje svih ovih problema, ali bar u slučaju Ridžove varijante EE možemo da kažemo da taj posao nije obavljen na uspešan način.

Voin Milevski
 Odeljenje za filozofiju
 Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Literatura

- Ayer, A. J. (1936). *Language, Truth, and Logic*. Penguin Books.
- Blackburn, S. (1984). *Spreading the Word*. Oxford: Oxford University Press.
- Blackburn, S. (1988). Attitudes and Contents. *Ethics* 98: 501–517.
- Boisvert, D. R. (2008). Expressive-Assertivism. *Pacific Philosophical Quarterly* 89: 169–203.
- Carr, J. (2015). Ecumenical Expressivism Ecumenicized. *Analysis* 75: 442–250.
- Darwall, S., Gibbard, A., & Railton, P. (1992). Toward Fin de Siècle Ethics: Some Trends. *Philosophical Review* 101: 115–189
- Dreier, J. (1990). Internalism and Speaker-Relativism. *Ethics* 101/1: 6–26.
- Gibbard, A. (1990). *Wise Choices, Apt Feelings: A Theory of Normative Judgment*. Harvard University Press.
- Hare, R. M. (1952). *The Language of Morals*. Oxford University Press.
- Millar, M. (2005). *Making Moral Judgements: Internalism and Moral Motivation*. Ph.D. Thesis: University of Edinburgh.
- Miller, A. (2003). *An Introduction to Contemporary Metaethics*. Polity Press.
- Miller, A., & Surgener, K. 2019. Ecumenical Expressivism and the Frege-Geach Problem. *Belgrade Philosophical Annual* 32: 7–25.
- Mogensen, A. L. (2018). How Ecumenical Expressivism Confuses the Trivial and the Substantive. *Analysis* 78: 666–674.
- Moore, G. E. (1903). *Principia Ethica*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ridge, M. (2006). Ecumenical Expressivism: Finessing Frege. *Ethics* 116: 302–336.
- Ridge, M. (2008). Ecumenical Expressivism: The best of both worlds? In Shafer-Landau, R., (ed.), *Oxford Studies in Metaethics*, vol. 2, 51–76. Oxford: Oxford University Press.
- Ridge, M. (2009). The Truth in Ecumenical Expressivism. In Sobel, D., & Wall, S., (eds.), *Reasons for Action*, 219–42. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ridge, M. (2014). *Impassioned Belief*. Oxford: Oxford University Press.
- Ridge, M. (2015). Replies to Critics. *Analysis* 75: 471–88.
- Ross, W. D. (1930). *The Right and the Good*. Oxford University Press.
- Ross, W. D. (1939). *The Foundation of Ethics*. Oxford University Press.
- Sayre-McCord, G. (2006). Moral Realism. In Copp, D. (ed.), *The Oxford Handbook of Ethical Theory*. Oxford University Press, 39–62.
- Schroeder, M. (2010). *Noncognitivism in Ethics*. New York: Routledge.
- Stevenson, C. L. (1937). The Emotive Meaning of Ethical Terms. *Mind* 46: 14–31.
- Tresan, J. (2006). De Dicto Internalist Cognitivism. *Noûs* 40: 143–65.

Voin Milevski

**Ecumenical Expressivism: The Frege-Geach Problem
and the Open Question Argument**
(*Summary*)

This paper examines the position of ecumenical expressivism, a metaethical theory according to which moral judgments simultaneously express an individual's sentiment of (dis)approval towards objects, actions, and practices instantiating certain properties, as well as their belief that these objects, actions, and practices instantiate the mentioned properties. After a detailed exposition of the central tenets of this philosophical position, we will analyze how successfully it can address the threat posed by the modified version of the open-question argument and whether it can resolve the famous Frege-Geach problem, which is rightly considered the most serious obstacle to adopting any form of expressivism. The conclusion of this analysis is that the claim that ecumenical expressivism can be considered a superior position compared to non-ecumenical forms of expressivist and cognitivist views is unjustified. This contrasts with the case of ecumenical cognitivism, where such a claim finds stronger support.

KEYWORDS: Ecumenical expressivism, the open-question argument, Frege-Geach problem, modus ponens.